

**Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanına Dair
Yeni Bulgular:
İsyanın Organizatörlerinden Ayasofya Vaizi
İspirîzâde Ahmed Efendi ve Terekesi***

**New Findings on the 1730 Rebellion in Ottoman History:
İspirizade Ahmed Efendi Preacher to Hagia Sophia-and
his Estate Inventory**

*Selim Karabasanoglu***

Özet

Bu makale, onsekizinci yüzyılda yaşamış ve 1730 isyanında önemli görev üstlenmiş 1722-1730 yıllarında Ayasofya Camii vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi'nin terekesini gün ışığına çıkarıyor. Tereke ve isyana dair diğer literatür üzerinden onsekizinci yüzyıldaki bu isyana dair yeni bir analitik çerçeve sunmayı amaçlıyor. Somut veriler üzerinden yürüyerek bu makale, standart Osmanlı tarihyazımındaki bazı kavramsallaştırmaları revize etmeyi deniyor.

Anabtar Kelimeler: İspirîzâde Ahmed Efendi, Ayasofya Vaizleri, 1730 İsyanı, Patrona, Tereke

Abstract

This articles introduces the previously unknown estate inventory of İspirizade Ahmed Efendi, preacher to Hagia Sophia Mosque from 1722 to 1730. He is known as one of the main organizers of the 1730 rebellion. The present study offers a new analytical framework for an

* Makalenin ek kısımlarını basımından önce okuyarak katkıda bulunan Prof. Dr. Abdülkadir Özcan'a (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), İlker Külbilge'ye (Ege Üniversitesi) ve makalenin hazırlığı esnasında fikirlerimi paylaştan Lale Can'a (New York Üniversitesi) teşekkürü zevkli bir ödev sayıyorum.

** Yrd. Doç. Dr.Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
selimkbo@yahoo.com

analysis of the rebellion largely based on İspirizâde's estate and utilizes additional new sources. It aims to revise the conceptions on the 1730 rebellion in standard historiography based on some concrete data.

Key words: İspirizade Ahmed Efendi, Preachers of Hagia Sophia, 1730 Rebellion, Patrona, Estate Inventory

Onsekizinci yüzyıl Osmanlı tarihi ile ilgilenen tarihçilerin yakından bilecekleri gibi, 1730 isyanı, Osmanlı tarihinde adeta bir “kara deliktir”.¹ Kara deliktir; çünkü ilginç bir şekilde dönemin vak’anüvisleri tarihlerini isyanın hemen öncesinde sonlandırmış; isyanın geçtiği yılı önceleyen, hicrî 1142 senesi hadiselerini kaydetmemişlerdir.² 1730 isyanı üzerine yegâne monografinin sahibi M. Münir Aktepe, bu gerçeğin altını “...devrin vekayinamelerinde ve hatta arşiv vesâikında dahi, *her ne sebebe mebnî ise* birçok noktaları kaleme alınmaktan *ictinab edilen* Patrona ihtilâlini...”³ ifadesiyle çizer.

Bilindiği üzere, devrin vak’anüvisi Küçük-çelebizade İsmail Asım Efendi'nin, Raşid zeyli, *Tarib*'i hicrî 1141/1728-9 senesi hadiseleri ile son bulur. Devrin vak’anüvisinin isyanı kaydetmemeye dair hususi bir çabasının ya da arşiv vesikalarındaki kıtlığın sebepleri üzerinde fikir yürütülebilecek yolların kapalı olması ile birlikte gerekliliği de sorgulanabilir. Esas sorgulanması gereken ise, Aktepe'nin çalışmasının üzerine, yarım asrı aşkın zaman zarfında, aynı konuya

¹ 1730 isyanını bugüne kadar tespit edilmiş belgeler ve gün ışığına çıkmamış isyana dair yeni eserler ışığında ele alan bu makalede, bugüne kadar yayımlanmış, isyan ile doğrudan ilgili çalışmaların bir listesini vermek yerinde olacaktır: M. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958); Bekir Sıtkı Baykal, “Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar Hakkında”, *IV. Türk Tarib Kongresi*, (Ankara, 1952), 177-82; Reşad Ekrem Koçu, *Devlet Gücünü Kemirenler: Patrona Halil, Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*, (İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1967); Robert W. Olson, “The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics?”, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 17: 3 (1974): 329-44; Robert W. Olson, “The Patrona Halil Rebellion and Ottoman-Persian Wars and Eighteenth Century Ottoman Historiography”, *Turkic Culture: Continuity and Change*, ed. Sabri M. Akural, (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series, 1987), 75-82; Aleksandar Matkovski, “L'Insurrection de Patrona Halil à Istanbul (28 septembre 1730) et sa Répercussion en Macédoine”, *Balkanica*, 13-14 (1982): 105-15; Songül Çolak, “Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-ı Tahttaki Etkileri”, *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, vd., cilt: 12, 525-30; Abdülkadir Özcan, “Patrona İsyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* [bundan sonra: DİA], cilt: 34, 189-92.

² Sonradan, Mehmed Arif, 1142 senesi hadisatını kaleme alacaktır: “Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de Zaptedilmeyen 1142 Senesi Hadisatı”, *Tarib-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz 4 (1 Teşrin-i evvel 1326), 258-64; cüz 5 (1 Kanun-ı evvel 1326), 309-16; cüz 13 (1 Nisan 1328), 1024-30; cüz 1 (1 Nisan 1329), 53-64.

³ Aktepe, *Patrona İsyanı*, 182.

eğilen yeni çalışmaların gelmemesidir. Bu tür bir eksikliği, daha genel bir proje kapsamında, isyanı da kapsamak gerekliliği ortaya çıktığında farketmiştik.⁴

Reşad Ekrem Koçu'nun *Patrona Halil* isimli meşhur romanında hemen dikkatleri çekeceği üzere, Koçu bazı isimler sayar Patrona'nın yanında. Bunlar Muslu Beşe ve sair gibi birinci derecede çalışma arkadaşlarıdır. Koçu, eserini çelişkili hale getirecek bir şekilde, Patrona Halil ve arkadaşlarını bir tür basite indirgeyerek, "baldırı çıplaklar sürüsü" gibi bir tanımlama ile yola çıkar. Bununla birlikte, bu tarz bir yaklaşım, isyanın imparatorlukta oluşturmuş olabileceği etkiyi ve Osmanlı devletinin bu nevi bir isyan karşısındaki direnci konusunda tatminkar bir açıklama ortaya koymasını engeller. Koçu, eserinde isyanın esas organizatörleri olarak ulemadan iki ismi öne çıkarır. Bunların birincisi ve belki de en önemlisi Ayasofya vaizi İspirizâde Ahmed Efendi'dir. Diğer ise İstanbul kadılığından mazul Zülali Hasan Efendi'dir. Bunlar şüphesiz Koçu'nun icadı değil, kroniklerinden rahatça tespit edebildiğimiz şahıslardır. Şemdanizade, *Müri't-Tevârib*'inde İspirizâde ve onun isyan ile ilişkisini açıklar. Koçu, eserinde Sabiha Bozcalı'ya ait resimlendirmelerden birinde⁵ İspirizâde'yi hamam başında, Patrona ile birlikte göstererek onu bir baldırıçıplak hamam tellağı derekesine indirmiş, "ayaktakımı/*riff raff*" ile eşleştirme çabası içerisine girmiştir.

Gerek Koçu çalışmasında, gerekse Aktepe monografisinde Patrona Halil'i tekil bir birey olarak ele almaktan kurtulamazlar. Patrona'yı bir birey olarak ele almanın doğurduğu, uzamı oldukça geniş bazı yorumlar da bu konu üzerindeki Osmanlı tarihyazımının en önemli problemlerinden biridir. Zira Patrona, ya bir baldırı çıplak olarak döneme yönelik tarih anlatımımıza gereği gibi hizmet ettirilir, ya da bir kahraman ilan edilerek yine aynı amaçlar doğrultusunda bir tarih aktörü olarak kendisine modern tarihçilerce rol biçilir.⁶ Bu tarz yorumlamalarda Patrona, bir birey olarak tarihsel bağlamı içerisinde analizi ya da isyandaki edimi ve gücünün tespiti amacıyla yönelik olmanın ötesinde, önceden belirlenmiş tarih anlatısının amaçlarına hizmet için uygun bir araç haline gelir. Oysa olması gereken, Patrona Halil'in edimlerinin, imparatorluğun onsekizinci yüzyılının konteksti içerisinde ifade ettiği anlam ve görece liderlik ettiği isyanın fotoğrafını

⁴1718-1730'un genel resmi içerisinde, 1730 isyanının etraflı bir analizi için bkz.: Selim Karahasanoğlu, *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)*, Basılmamış Doktora Tezi, (State University of New York at Binghamton), Binghamton, New York, 2009, 169-221.

⁵ s. 115.

⁶İsyanın göz önündeki lideri Patrona Halil'in modern literatürde, serseri/baldırıçıplak/şakî ya da serdengeçti ikileminde nasıl bir figür haline geldiğini, çok net iki yayının hemen başlıklarında görmek mümkündür: Koçu, *Devlet Gücünü Kemirenler: Patrona Halil, Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*; Mustafa İslamoğlu, *Serdengeçtiler Hareketi (1730): Bir Halk Kıyamının Anatomisi*, (İstanbul: Denge Yayınları, 7. baskı, 1998).

ortaya çıkarmak olmalıdır.⁷ Bu bağlamda, hemen belirtilmelidir ki; tam da bu isyanın modern tarihyazımında Patrona Halil ile kurulan özdeşliği, isyanın adını literatüre Patrona isyanı ya da Patrona Halil isyanı olarak sokmuştur. Çağdaş Osmanlı kaynaklarında isyandan basitçe, “1143 senesinde vuku bulan ihtilal” ya da kısaca vak’a/fitne olarak bahsedilir. Bizce de, isyanın en doğru adlandırması, “1730 isyanı” şeklinde olmalıdır. Zira “Patrona isyanı” adlandırmasının çağrışımları bir tarih kurmacasına işaret eder. Çok kısa ifade edilecekse, on iki küsur yılda yıpranan Nevşehirli iktidarının taze bir iktidar/ekip tarafından el değiştirilmesi olarak okunabilecek bir isyanı; Patrona Halil/Arnavut/sefahet/israf/eğlence gibi tali ve çoğu zaman abartılı/saptırılmış kavramlarla izaha çalışmak yanıltıcı sonuçlar verir.

Bahsettiğimiz çerçevede bir tarihsel analiz, evvela Patrona Halil’i yukarıda tenkidini yaptığımız tekil çerçevesi içerisinde çıkarıp tarihi kontekstine oturtmayı zorunlu kılar. Bunun için öncelikli olarak, Patrona Halil çevresindeki şahısları bir *ekip/faction* olarak ele almak gerekir.

İşte, bahsi geçen çerçeve içerisinde, bu yazımızda, yukarıdaki amaçlardan birini ve belki de en önemlisini gerçekleştirmek amacındayım. Zira, öyle görülüyor ki isyanın en önemli kişiliklerinden birisi, dönemin Ayasofya Vaizi İspirizâde Ahmed Efendi’dir. Kendisi isyanın organizatörlerinden kabul edilir. İstanbul mahkemelerinden Kısmet-i Askeriye Mahkemesi sicilleri üzerinde yaptığımız çalışmada, İspirizâde’nin terekesini tespit ettik.⁸ Bu terekenin son kısmında İspirizâde’nin kendisinin akabinde ölen oğlu Molla Yahya’nın terekesi de mevcuttur. Bu yazı ile İspirizâde’nin terekesinden yola çıkarak isyanda kilit rol oynayan bu önemli şahıs üzerine ilk kez bir akademik makale yayımlanmış olacağız. İspirizâde’nin terekesini (oğlu Molla Yahya’nınki ile beraber) transkripsiyonu ve tıpkıbasımı ile yayımlıyoruz. 1730 isyanı ile ilgili, literatürde mevcut olmayan bulgularımız sadece tereke ile sınırlı değildir; konunun analizinde sair bulgularımızı da yer veriyoruz.

Bu çok boyutlu sorunsallardan yola çıkarak, bu makalede büyük ölçekli hedefimiz, ideolojik eğilimlerin çokça eğip büktüğü bir dönem olan 1718-1730 dönemini “lâle devri” kalıpları içerisinde değerlendirme ve bu durumun yarattığı açmazların ortaya koyulmasıdır; elbette ki, dönemin Türk “moderleşmesinin” başlangıcı olarak değerlendirilmesi yönüyle, “moderleşme/batılılaşma” argümanlarına eleştirel bir katkıyı da (dolaylı da olsa) amaçlamaktayız.

⁷ Osmanlı tarihyazımında “Lale Devri” algıları ve bu algılar çerçevesinde 1730 isyanına dair değerlendirmelerin ayrıntılı bir analizi için bkz.: Selim Karahasanoğlu, “Osmanlı Tarihyazımında ‘Lale Devri’: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 7 (2008): 129-44.

⁸ İstanbul Müftülüğü, Şer’î Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, no: 60, 9a-10a.

Cuma Vaizi kimdir, Cuma Vaizliği ne demektir?

Burada, İspirizâde'nin Cuma vaizi olarak kişiliğine geçmeden önce Cuma Vaizliğinin en basit anlamı ile ne olduğuna, lughat izahına bakalım. Mehmet Zeki Pakalın, eserinin "Cuma Vaizi" maddesinde, Cuma vaizinin hükümet tarafından atanan, görevi eski zamanlarda tamamen Arapça olan Cuma hutbesini izah etmek olan bir şahıstan bahseder. Burada, Pakalın'ın cuma vaizliğinin bir silsile teşkil edişini belirtmesinin altını çiziyorum. Cuma vaizliği görevinin en tepe noktası ise dikkat edilmelidir ki Ayasofya kürsü şeyhliği idi. Pakalın, Cuma vaizlerine aynı zamanda kürsü şeyhi denmesinin bir tekke şeyhi de olmalarından ileri geldiğini belirtir.⁹ Cuma vaizleri için kullanılan bir başka tabir ise Selatin şeyhidir. Pakalın'ın lughatına göre 1726-27 (Hicri 1136) tarihi itibarıyla Cuma vaizlerinden "selatin şeyhi" olarak bahsedilmeye başlanmış bu da Cuma vaizlerinin prestijini bir derece daha artırmıştır.¹⁰ Cuma vaiziyesinin selatin şeyhi olarak bir kat daha değerlenmesinin İspirizâde'nin Ayasofya vaizliğine atandığı yılın hemen iki yıl sonrasına denk geldiğine burada dikkat çekelim. İltifat sıralamasında da ilk taltif edilecek olan Ayasofya şeyhidir. Mevlid-i Şerifte III. Ahmed'in ilk taltif ettiği Ayasofya Vaizi olmuştur.¹¹

İspirizâde Ahmed Efendi Kimdir?

Tekmiletü's-Şakaik fi Hakk-ı Ehlî'l-Hakaik yazarı Fındıklılı İsmet Efendi, İspirizâde'nin doğumundan Ayasofya vaizi oluşuna kadarki hayatını kısaca "İspirizâde Şeyh Ahmed Efendi Dâr-ı Saltanat-ı celîlede tevellüd ve esâtize-i kirâmdan tahsîl-i fûnûn idüp Hazret-i Halid Cami-i nur-lâmi'i cuma vâizliği ile 1112'de selâtin-i salâbet-karın hazerâtının cevâmi-i nurâniyyet sevâtı'ı cuma vâizleri silkine dâhil ve 1134 senesi cumadelâhiresinde fâzıl Şeyh Süleyman Efendi hazretlerinin yerlerine Ayasofya-i Kebîr Câmî-i şehîri Cuma va iziyyesine nâil ü vâsıl olmuştu"¹² şeklinde kaydeder. Fındıklılı İsmet'in İspirizâde biyografisinde önemli bir eksiklik, İspirizâde'nin Ayasofya vaizliği öncesindeki görevi olan Sultan Ahmed Camii Vaizliği görevini zikretmeyişidir. Bu bilgiye *Raşid Tarih*'nden ulaşıyoruz.¹³ O, aynı zamanda saray vaizidir.¹⁴ Onun hayatına dair

⁹ Mehmet Zeki Pakalın, "Cuma Vaizi", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt: I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 310.

¹⁰ Pakalın, "Selâtin Şeyhliği", *Osmanlı Tarih Deyimleri*, cilt III, 158.

¹¹ Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, cilt: 5, (İstanbul, 1865), 280. [Bundan sonra: *Tarih-i Raşid*]

¹² Abdülkadir Özcan (ed.), *Eş-Şekaikü'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Tekmiletü's-Şakaik fi Hakkı Ehlî'l-Hakaik/Fındıklılı İsmet Efendi*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 324-5. [Bundan sonra: *Tekmile*] *Tekmile*'nin yazma nüshasında, İspirizâde biyografisi, 159b-161a varakları arasındadır. İspirizâde biyografisinin tam metni için bkz. aşağıda Ek 1.

¹³ *Tarih-i Raşid*, cilt: 5, 102-3.

¹⁴ *A Particular Account of the Two Rebellions which happen'd at Constantinople in the Years MDCCXXX, and MDCCXXXI. At the Deposition of Achmet the Third, and the Elevation of Mahomet the Fifth: Composed from the Original Memorials drawn up in Constantinople: With*

tarih kaynaklarında bir başka ayrıntı olarak, Ayasofya vaizliğinin üçüncü yılında, oturduğu mahalle olan Hoca Paşa mahallesinde¹⁵ çıkan yangında, yanan evler arasında onun evinin de var olduğunu ve evini inşa edebilmek için bu yangının akabinde sekiz kese altın yardımıda bulunulduğunu da belirtelim.¹⁶

Ayasofya Vaizinin Nüfûzu Ne Orandadır?

Yukarıda Cuma vaizliğinin silsile teşkil ettiğini belirttik. İspirîzâde'nin babası İspiri Ali Efendi de kendisi gibi Ayasofya vaizi idi.¹⁷ Bu durumun getirdiği ailesel güce burada sadece temas etmiş olalım. Ayasofya Camii gibi, imparatorluğun ana mabedlerinden birinde Cuma vaizliğinin, yönetime yakınlık ve halka tesir noktasında önemi, üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. *Tekmiletü's-Şakayık* yazarı, İspirîzâde'nin yönetici erkâna yakınlığını şu ifadelerle dillendirir: “Saray-ı hümâyun-ı ma'âlî-makrûn-ı hilâfet-penahiye da'vet ve tatyîb-i hâtır-ı

Remarks, Explaining the Names, Offices, Dignities of the Port, (London 1737), 20. [Bundan sonra: *A Particular Account of the Two Rebellions*] Krş. *Relation des deux rebellions arrivées à Constantinople en 1730 et 1731 dans la déposition d'Achmet III et l'élévation au trône de Mahomet V, composée sur des mémoires originaux reçus de Constantinople*, (La Haye, 1737), 36. [Bundan sonra: *Relation*]

Onsekizinci yüzyıl başlarında kaleme alınan *Relation*, 1730 isyanı üzerine belki de en güçlü eserdir. Gerek *Relation*, gerekse İngilizce çevirisi *A Particular Account of the Two Rebellions*, dünya kütüphanelerinde az bulunur cinstendir. Biz, eserin İngilizcesi için Cornell Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki (Reel number: 1861, 3/6) nüshayı esas aldık. New York Public Library'de de bulunan ve kilitli sandık içinde muhafaza edilen Fransızca nüsha için ise, Göttingen Üniversitesi Kütüphanesi'nde mevcut nüshayı kullandık. Eserin süratle temini noktasında, özveri ile çalışan Göttingen Kütüphanesi'nden Martina Lange-Rein'e, burada, teşekkürü borç bilirim.

¹⁵ Şer'î Siciller Arşivi, Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, no. 60, 9a: “Mahmiyye-i İstanbul'da Hoca Paşa Mahallesi'nde sâkin iken, bundan akdem vedâ'ı âlem-i fânî iden Ayasofya-i Kebîr Şeyhi merhûm İspirîzâde Ahmed Efendi ibn Ali Efendi'nin verâseti ...”.

¹⁶ Küçük Çelebizade İsmail Asım Efendi, “Zikr-i Harîk der-kurb-i Hoca Paşa”, *Tarih-i Asım*, Raşid zeyli, (İstanbul 1865), 243. [Bundan sonra: *Çelebizâde*]

¹⁷ *Tekmile*, 324; Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], AE.SMST.II, 1004. BOA'daki katalog kaydı, bu belge için şu özeti verir: “Babası İsbiri Ali Efendi'nin yerine kendisinin Ayasofya Vaizi tayin edilmesine dair Ahmed Efendi'nin arzı ve Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin derkenarı üzerine buyuruldu”. Lakin, belgeyi incelediğimizde, burada Ahmed Efendi'nin Ayasofya vaizliği talebinde bulunmadığını, onun talebinin Sofu Mehmed Paşa darü'l-hadisî ile ilgili olduğunu görürüz. Arzında, Ahmed Efendi, kendisinin tahsil için başka bir şehirde bulunduğu sırada babasının ölümü ile beraber şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye “oğlu yoktur” denerek yanlış beyan verildiğini, yani gadre uğradığını anlatır. Zaten, belgenin üzerinde 1106/1694-5 tarihi ile *Şakayık*'taki İspirîzâde kariyerindeki tarihler yanyana getirildiğinde katalog tanımındaki çelişki ortaya çıkar. Ancak 1112/1700-1'de Hazret-i Halid Camii vaizliği ile Cuma vaizleri silkine dahil olabilen genç Ahmed için 1134/1722'te vasil olacağı Ayasofya vaizliği rütbesi, 1106'da henüz çok uzaktır.

kemâlât-meâsir-i müteverri'ânelerine lutf ü mürüvvet buyurulur idi".¹⁸ Bunun yanı sıra biliyoruz ki; yönetici erkânın Cuma namazı kıldığı yerlerden biri de Ayasofya camiidir. Nitekim Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, hicri 1135/1722-3 senesinin bir Cuma gününde, Ayasofya camiinde Cuma namazı için bulunduğu sırada ilginçtir ki isyanın temel kişilerinden olacak, Sadrazam'ı canından III. Ahmed'i de tahtından edecek olan sürecin hazırlayıcılarından olan İspirizâde, vaktiyle III. Ahmed'in hastalığı için şifa duasında tüm cemaati galeyana getirmiş Cuma namazı için Ayasofya camiinde bulunan Nevşehirli Damad İbrahim Paşa, cemaatin helecanından birkaç defa baygınlık geçirmişti.¹⁹

"...ve bu kulları Cuma namazını Ayasofya'da eda idüb ve Şeyh Efendi duacıları bade'l-va'z el kaldurub şevketlû, inayetlû efendimin sıhhat-i vücûd-ı hü-mâyunları için duaya şürû' eyledikde cümle halkdan bir feryad ve gıriv peydâ olub ve halim beşeriyetden sükût mertebesi haletler zuhura gelüb hatta bu kullarına bir iki defa gaşy vaki' oldu."

Kaderin garip bir cilvesidir ki; İspirizâde'nin bu duası, isyandan sonra, III. Ahmed'in İspirizâde'ye bedduası ile karşılık bulacaktır.²⁰ Nitekim, "Sultan'ın âhı İspirizâde'yi acilen tutacak"; her ne kadar yeni Sultan, Mahmud, İspirizâde'yi isyan sonrasındaki pasta paylaşımında görevinde ibka eylese de²¹, o, bir hafta içinde ölecekti.²² Şemdanizade, onun neslinin son bulunduğunu söyler. Abdi de "iki haftaya varmadı evlâd u ıyali cümle rihlet-i bekâ edüp evi kapandı" diyor.²³

Herhangi bir hanedan dönümünde, üst düzey devlet görevlilerinin hazır olduğu bir mekânda, İspirizâde de hazır bulunur idi.²⁴ Ayasofya vaizliği görevinde bulunan bir kimsenin, özel olarak da dönemin Ayasofya vaizliği görevini üstlenmiş bulunan İspirizâde Ahmed Efendi'nin nüfûzunu bir örnekle açıklayalım: 1138/1725-6 senesinde hırka-ı şerif ziyareti yapılacaktır. Hırka-i şerif ziyaretlerinde ise Ayasofya şeyhlerinin bulunması mu'taddan idi. Bu ziyarette tezkireci Mustafa Efendi, İspirizâde'ye davetin ulaştırılması konusunda ihmal göstermiş

¹⁸ *Tekmile*, 325. Fındıklılı İsmet'in belirttiği üzere İspirizâde, üst düzey toplantılarda hazır bulunur ve kendisine samur kürk giydirilir idi: Örneğin bkz. Çelebizâde, 100.

¹⁹ BOA, A. {AMD, 2/29, Tarih: 1135.

²⁰ *Abdi Tarihi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 2153, 53a.

²¹ "...Ayasofya şeyhi Ahmed Efendi'ye cümleten mansıbları ibka...": Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü 1977, 3.

²² Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, no. 5144, 350a. [Bundan sonra: *Şemdanizade*]; Mehmed Subhi Efendi, *Subhi Tarihi*, (İstanbul, 1783), 12a-12b.

²³ *Abdi Tarihi*, 53a. Ayrıca bkz. *A Voyage Performed by the Late Earl of Sandwich Round the Mediterranean in the Years 1738 and 1739*, (London: Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1799), 257 [Bundan sonra: *Voyage Round the Mediterranean*]. İspirizâde'nin ardından oğlu Molla Yahya'nın da ölümünü şerhiye sicilindeki tereke kaydı da doğruluyor: "ba'dehû mezbûr Molla Yahya dahi vefât edip verâseti...". Bkz. aşağıda Ek 2.

²⁴ Örneğin bkz. Çelebizade, 97-100.

idi. Şeyhi davet etmeyişi noktasındaki ihmal, tezkireci Mustafa Efendi'yi makamından etmeye yetmiştir. Yerine Seyyid Ali Efendi, katib-i çavuşan olarak atanmıştır. İspirizâde'nin bu davetten geri kalmasının telafisi için bu azl ile de yetinilmeyip, İbrahim Paşa'nın mektupçusu, hediyeler eşliğinde şeyhe gönderilmiş hal ve hatırı sorulmuştur.²⁵ Ahmed Refik, bu olaydan sonra, İspirizâde'nin "hemen ertesi gün devlet aleyhinde fikirler ileri sürdüğü"nü kaydeder:²⁶

Mesela, teşrifatçının ufak bir hatasile Hırka-i Saâdet'e davet idilmeyen Aya-sofya Kürsü Şeyhi'nin derhal ertesi gün hükûmet aleyhinde idare-i efkar itdiği, ahkâm-ı diniye telkini için vicdanından ziyâde, menfaat hissini rehber ittihaz ettiği görülmüştü.

İsyandan yedi yıl önce gerçekleşmiş bu hadiseyi, isyanın hemen öncesine ait bir kızgınlıkmiş gibi yansıtmak da Ahmed Refik'in roman kurgusuna verilmiştir.²⁷

1720 tarihli III. Ahmed'in çocuklarının sünnet olduğu o meşhur Sûr-i Hümayun'da, İspirizâde Ahmed Efendi'nin yeri, sadrazamın kurduğu sofraların ülâsı olacaktır.²⁸

"...Badehu vakt-i asr duhûl ve hengâm –ı taam hulul idüb mürûr iden günlerde tertibi ale't-tafsîl mezkur olan vech üzre ikiyüz altmış nefer sıbyan dahi

²⁵ Çelebizade, "Ziyaret-i Hırka-i Şerife ve Azl-i Kâtib-i Çavuşan Mustafa Efendi", 369-70.

²⁶ Ahmed Refik, *Lale Devri*, (İstanbul: Muhtar Halid Kitabhanesi, 1331[1915]), 104. Burada kullandığımız Muhtar Halid Kitabhanesi'ndeki baskı, eserin ilk baskısıdır. Bugüne kadar, *Lale Devri*'nin çok sayıda yeni harflere aktarımı, sadeleştirilerek basımları gerçekleştirilmiştir. Diyebiliriz ki, bu sadeleştirme işlemlerinden sonra *yeni* bir *Lale Devri* ortaya çıkmıştır. Eserin bazı baskılarındaki ifadelerin aynı anlama gelebileceklerini değil benzerlerini dahi Ahmed Refik'in eserinde bulmak hemen hemen imkansızdır.

Lale Devri'nin Ahmed Refik'in sağlığında yapılan baskıları da birbirine uymaz. Örneğin 1915 tarihli birinci baskı ile 1932 yılındaki baskıda bazı uyumsuzluklar söz konusudur. Seküler bir *Lale Devri* vurgusunu derinleştiren 1726 yılı Ramazan'ını hoş karşılamamayı (Ramazan ayının "bastırması" ile göreceli zevk ve safanın zapt altına alınması gerekliliğinden kaynaklı hoşnutsuzluk) anlatan kısım, eserin ilk baskısında mevcut değil iken 1932'deki baskıda bu tür bir Ramazan abartısına yer verilmiştir (bkz. 57-68; aynı kısım Timaş/1997 baskısında 51-59 arasında bulunabilir). Refik'in hangi saikle bu tür bir ek yapma ihtiyacı hissettiği üzerinde düşünülebilir. [Krş. *Lale Devri*, Muhtar Halid Kitabhanesi, 1915 (1. baskı); Kitabhane-i Askeri, 1915 (4. baskı); Hilmi Kitaphanesi, 1932 (5. baskı); Timaş, 1997.]

²⁷ Ahmed Refik, bu bilgiyi Çelebizade'den naklen verdiğini eserinin dipnotunda belirtiyor.

²⁸ *Tarih-i Raşid*, cilt: 5, 244. Sûr-i Hümayun hakkında bkz. Seyyid Vehbi, *Sûrnâme* (Üçüncü Ahmedin Oğullarının Sünnet Düğünü), ed. Reşat Ekrem Koçu, (İstanbul: Çığır Kitabevi, 1939); Esin Aka Atıl, *Surname-i Vehbi: An Eighteenth Century Ottoman Book of Festivals*, (Basılmamış Doktora Tezi, The University of Michigan, 1969).

feyzmend-i şeref-i hitan oldukdan sonra pişgah-ı hazret-i sadr-ı azamide kurulan sofra-i ûlâda sadrazam hazretleri ve Rakka Valisi vezir-i mükerrerem Ali Paşa hazretleri ve nakibü'l-eşraf es-seyyid Zeynelabidin Efendi ve Ayasofya Şeyhi Şeyh Süleyman Efendi ve Sultan Ahmed Han Vaizi İspirîzâde Ahmed Efendi ve Süleymaniye Şeyhi Köse Süleyman Efendi ve Sultan Bayezid Vaizi Şeyh Abdulvahhab Efendi ve ikinci sofraya Eğriboz muhafızı vezir-i mükerrerem Silahdar İbrahim Paşa ve Tevkii Mustafa Paşa ile Sultan Mehmed Han vaizi ve şehzade şeyhi ve Sultan Selim ve Ebu Eyyüb Ensari ve İstanbul validesi şeyhi efendiler ve üçüncü sofraya defterdar Efendi ile dokuz nefer meşayih ve dördüncü sofraya on nefer meşayih-ı kiram oturub...”

Bu itibarın sahibi İspirîzâde, isyan sonrası adından şeyh-i mesfûr, şeyh-i bi-perva olarak bahsettirecektir.²⁹

İspirîzâde-Nevşehirli Çekişmesi: Nevşehirli'den İspirîzâde'ye İlk Sadaret Tenbihnâmesi/Harf-i “dad” Kavgası

İspirîzâde'nin 1730 isyanında oynadığı kritik rolde, acaba, dönemin iktidarının en tepe ismi, Nevşehirli ile bir çekişmesinin katkısı olabilir mi? İspirîzâde'nin isyan organizasyonu ile yönetimden aldığı büyük “hınç”, acaba, yönetici elite (Nevşehirli ve ekibine) yılların biriktirdiği bir nefretin sonucu olabilir mi? Harf-i dad kavgası, bize bu konuda bazı ipuçları sunar.

Nevşehirli İbrahim Paşa, sadaret makamına gelişinin ilk yılında harf-i dad meselesinin tecvid ilminde mahreci açısından, dönemde Sultan Ahmed va iziyyesi görevinde bulunan İspirîzâde'ye, “münasebetsiz” sözleri (kelimât-ı tefevvüh) yüzünden tenbih çekmiştir:

“...vaiz-i müşarileyhe sadrazam hazretleri ve şeyhülislam efendi hazretlerinden mektublar tahrir ve fima-ba'd bu husus-ı mezbura dair kelimat tefevvühünden tahzir olundu.”³⁰

Öyle anlaşılıyor ki, “dad” harfinin mahreci konusu, dönemin uleması arasında bir hayli tartışma konusu olmuştur. Dönemin şeyhülislamı Yenişehirli Abdullah Efendi'nin İspirîzâde'ye, sadrazam ile birlikte, yukarıda kaydettiğimiz

²⁹ Vâkıa Takrîri Binyüzkırkçü'de Terkiib Olunmuşdur [Bundan sonra: *Vâkıa Takrîri*], Bibliothèque Nationale de France, Suppl. Turc 923, 9b. 1730 isyanına dair ilk kez tarafımızdan içeriğine girilen bu eserin ayrıntılı tarifi için bkz. Selim Karahasanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takrîri Binyüzkırkçü'de Terkiib Olunmuşdur”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28: 46 (2009), 179-88. “Mesfûr” kelimesini Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*’ında şu şekilde açıklamaktadır: yazılmış, adı geçmiş. [bu kelime, hakaret görmesi icâbeden aşağılık kimseler, daha çok düşmanlar hakkında kullanılırdı].

³⁰ *Tarih-i Râşid*, “Vürûd-ı tenbihname-i hazret-i sadr-ı ali be-vaiz-i İspirîzâde Efendi”, cilt: 5, 103.

tenbihnamesi olduğu gibi, ayrıca kendisi *Maruzat*'ında da³¹ harf-i dad'ın mahreci konusuna değinmiştir:

Mesele: Kur'an-ı azimü's-şanın vücûh-ı kıraatinde ve hurûflarının mehâric ve san'atlarını edada itibar neyedir?

El-Cevab: Fenn-i kıraate alim ve adil ve zabıt olan meşayihin emsallerinden ahz ve sened-i sahîh ile Resûl-i Ekrem ve nebiyy-i muhterem sallallahu teala aleyhi ve sellem hazretlerine müntehi olan rivayet-i meşhurelerinedir. Bu surette hurûf-ı Kur'aniyeden (dad) harfini hala mevcut olan meşayih-i fenn-i kıraatin alim ve adil ve zabıtları emsallerinden ketb ve kıraatde mestûre olan dirayeye muvafık beyenlerinde müştehire sahib-i şeriat sallallahu teala aleyhi ve sellem hazretlerine sened-i sahîh ile müntehi olan rivayetleri üzere sair nasa talim itdikleri edayı kabul ve ol vech üzere amme mükellefine eda itmek lazım mıdır?

El-Cevab: Lazımdır. Bu surette fenn-i kıraatde maharet iddiasında olub meşayih-i fennin udûlünden ahz ve rivayeti malum olmayan bazı kimesneler ehl-i fenne muhalefet kasdile hurûf-ı dadı "zı"dan temyiz itmeyüb salat ve haric-i salatda Kur'an-ı mübinde olan dad harflerini "zı" okuyub hak budur deyu işâa eylemişler. Mezburların salatların hükm-i şer'iyyesi nedir ve bu vech üzere edalarına itibar olunur mu?

El-cevab: Mezburların vech-i muharrer üzere Kur'an-ı Kerim'de olan dad harfini "zı" okuyub kıldıkları namaz fasid olur. Ve bu vech üzere olan edalarına itimad ve ittiba caiz değildir...³²

İspirîzâde'nin aldığı tenbih ise bu netameli konudaki tartışmaya girmesi noktasındadır. Belirttiği görüşün içeriğinden ziyade "devlet aklı", bu konuda konunun üzerine örtme, konuyu kapatma isteği (keff-i lisân) içerisindedir:

"...Sultan Ahmed Han Vaizi İspirîzâde Efendi lisanından dahi bahs-i merkuma dair nice akval-i mucibetül-ihtilal menkul ve cümleten eimme ve huffaz Asitane taraflarından mahzar ile Edirne'de rikâb-ı hümayuna gelen Sultan

³¹ Yenişehirli Abdullah Efendi'ye ait bir *maruzat* bulunduğu yakın zamana kadar bilinmemekte idi. Bilindiği gibi, Şeyhülislam Abdullah Efendi *Behcetü'l-Fetava'sı* ile meşhurdur. Bugüne kadar bilinen tek Şeyhülislam Maruzat'ı ise, onaltıncı yüzyılın meşhur şeyhülislamı, Ebussuud Efendi'ninki idi. (bkz. Ahmet Akgündüz, "Maruzat", *DİA*, cilt: 28, 72-3). Pehlül Düzenli'ye ait şu çalışmada, Yenişehirli'nin de Maruzat'ının mevcut olduğu tespit edilmiştir: *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve Fetvâları*, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2007), 50. Ayrıca bkz. Pehlül Düzenli, "Şeyhülislam Ebussuud Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3:5 (2005), 463. Biz ise, bu makalede, ilk kez, Yenişehirli'nin *Maruzat*'ının içeriğine girmiş oluyoruz.

³² Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi, 2054, 20b. Eserin tamamı 16b-44a varakaları arasındadır. Krş. İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, no. 186, 223b-230a.

Ahmed Han hatibi Hüseyin Efendi'nin takririnden niza' olmak iştidad bulacağı sem'-i devlete mavsûl olmağın bu hususdan *keff-i lisan* itmek üzere..."³³

Öyle anlaşılıyor ki harf-i dad konusu sadece İspirîzâde'nin değil kendisinden önceki Ayasofya şeyhlerinin de başını ağrıtmıştır. Ahmed Efendi'den önce Süleyman Efendi de aynı sebepten Sarıyer'e sürülmüş, ardından affedilmiştir.³⁴

Dönemde yaşanan "harf-i dad kavgası", ondokuzuncu yüzyılın meşhur tarihçisi Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarih*'inde de yer bulur. Cevdet Paşa, hadiseden "dad kavgası" diye bahseder:

...bu sulh esnasında bazı kürsî şeyhleri "dad"ı "za" mahrecinden okumak lazımdır deyu dava idüb eğerçi bu husus mebahis-i ilmiyyeden ma'dûd bir keyfiyyet ise de avâm-ı nâs ve cehele-i huffaz beyninde nizâ' ve gavga tekevvün itdiğinden ve herkesin gözü gavgadan ürkmüş idüğinden bu davada olan şeyh efendilerin kimisi nefy ve kimisi tekdîr olunarak "dad" gavgası dahi basıldı...³⁵

1730 İsyânında İspirîzâde:

İspirîzâde'nin, isyan günlerinde isyancılar ile saray arasındaki çetin pazarlığı yürüten kişi olduğunu biliyoruz.³⁶ Onun yürüttüğü bu pazarlık, İbrahim Paşa, Kethüda Mehmed Paşa ve Kaymak Mustafa Paşa'nın hunharca öldürülmesi ile neticelenecek ve şeyhülislam Yenişehirli ise ancak İspirîzâde'yi ve Zülalî'yi yanına alıp ulemeden bir nevi icazet ya da destek alarak ölüm listesinden adının silinmesini başaracaktır.³⁷

"...Müftî Efendi, ... Zülalî Efendi ile Ayasofya şeyhi İspirîzâde'yi alub sair ulemanın yanına gelüb ben bu kadar zaman fetvâ vermişiken ... benim aksakalım kana boyamak lâyük mü deyü büka' ettikde..."

Sultan Ahmed, veziri ve vezirinin iki damadını ölüme göndermiş, müftisi ise can derdi ile koşullara göre tavır değiştirmeyi yeğlemiştir. Lakin isyancılar bununla da tatmin olmamıştır. İspirîzâde, son "pazarlık" için At Meydanı'na gidişinde, isyancılar, Sultan Ahmed'in hilafetini bundan böyle kabul etmediklerini, Sultan Mahmud'u istediklerini dillendirecek, o da saraya dönüp bu isteği

³³ *Tarih-i Raşid*, cilt: 5, 103.

³⁴ *Tarih-i Raşid*, cilt: 5, 417-20.

³⁵ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt: 1, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309), 62. Krş. *Tarih-i Cevdet*'in ilk baskısı, cilt: 1, 38.

³⁶ Abdi, pazarlığın gerçekleştiği günlerde İspirîzâde'nin saray ile At Meydanı arasında gidiş gelişlerini kaydeder: 40b, 42a; *Voyage Round the Mediterranean*, 253-7. Ayrıca bkz. Destari Tarihi, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşit Efendi, no. 621, 22a. Burada, *Vâkıa Takrir*'inde "şeyh-i mesfur" diye geçen İspirîzâde'den Destari'de "faziletli İspirîzâde Efendi" diye bahsedildiğini belirtelim.

³⁷ Şemdanizade, 348a.

“nakîr ü kıtmîr” (iğneden ipliğe) anlatacak ve III. Ahmed rebîülevvelin ondokuzuncu isneyn gecesi saat altıbuçukta tahtından inecektir.³⁸

İspirîzâde Ahmed Efendi'nin 1730 isyanının organizasyonundaki rolünü kavramada herhalde en güzel yol gösterecek açıklamalardan birini, yukarıda da başvurduğumuz, İstanbul'da Fransızca tutulup daha sonra 1730 isyanı üzerine müstakil bir eser olarak bir araya getirilen dilekçelerde/raporlarda (*memorials*) buluyoruz: “...İsyancıların aşmakta zorlanacakları güçlükleri aşarak onları başka bir çözüm aramaya sevkedebilecek yolları kapamak...”. Bu demek oluyor ki; 1730 isyanının bilindiği hali ile vukua gelmiş olması, İspirîzâde'nin yordam göstermesi ile söz konusu olmuştur. Belki İspirîzâde'nin desteği söz konusu olmasa isyana mütemayil kalabalık başka ve belki daha “yumuşak” bir çözüm arayışına girişecekti. Nitekim, kendisi, isyancılara “hareketin organizasyonunu üstlenmeyi teklif etmiş” ve isyancıların ağzından, illa ki, III. Ahmed'in hal'i meselesini kendisi dayatmış ve mümkün kılmıştır. İsyancılar, III. Ahmed'i tahtından indirmeyi istemişlerdir ama bu çok önemli ve kritik projeyi hayata geçirecek güçte bir elemandan yoksundular. İşte bu iş için buldukları eleman İspirîzâde'dir. Yani III. Ahmed'i indirip yerine I. Mahmud'un cülûsunu sağlayan belki de İspirîzâde'dir.³⁹ Bu malumat, isyanın organizasyonu/başarı ile sonuçlanması konusunda bizim tezimizi destekliyor: 1730 isyanı bir “baldırı çıplaklar sürüsünün” başkaldırısı değil, bir bürokratik elitin uzun süre iktidarda kalan bir başka bürokratik elit grubu yerinden etmesidir.

Terekenin Analizi/İspirîzâde'nin Terekesi İsyana Dair Yeni Ne Öğretiyor?

Terekedeki bütün kategorilerin ayrı ayrı değerlendirmesine geçmeden önce terekenin temel olarak kitap, mefruşat/giyim kuşam ve mutfak eşyaları/yiyecekler gibi kalemler barındırdığını belirtelim. Bunların dışına çıkan iki ana

³⁸ Vaka-i Patrona Halil, Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, Ankara, A 1902/3, 310b.

³⁹ *A Particular Account of the Two Rebellions*, 20-1:

The rebels, altho' determined to depose Sultan Achmet, were nevertheless at a Loss for Person of Parts and Authority, to execute so important a Project; this they found in one named İspiri-zade Preacher in ordinary to the Court and the Mosque of St. Sophia. This Hypocrite, who under a grave and serious Air conceal'd a boundless Ambition, had often receiv'd great Favours from the Sultan: But, guilty of the blackest Ingratitude, he went to the Rebels, and encourag'd them in their wicked Design by his pernicious Counsels, removing all the Difficulties that might have serv'd to change their Resolution, and offer'd to undertake the Management of that Affair himself.

Kırs. *Relation*, 36.

Yukarıda *hypocrite* (ikiyüzlü) olarak sıfatlandırılan İspirîzâde'den *Vâkıa Takrîri*'nde fiili ile sözü birbirine uymayan kişi anlamında “yekülü mâ lâ yef'al mefhûmuna mâsadâk olan İspîrî oğlu” (9a); Charles Perry, *A View of the Levant: Particularly of Constantinople, Syria, Egypt, and Greece*, (London: T. Woodward, 1743), 74'te “*perfidious* (hain) İspiri-zade”; *Voyage Round the Mediterranean*, 256'da “*treacherous* (hain) İspirzade” diye bahsedildiğini belirtelim.

girdiden bahsedebiliriz: Bir gayrimenkul olarak İspirîzâde'nin Hoca Paşa mahallesindeki evi, bir de atı (bir re's doru bâr-gîr). Şimdi bu kategorilere tek tek bakalım.

Şüphesiz ulemeden bir kişilik olarak İspirîzâde'nin terekesindeki en önemli kısımlardan biri, hemen terekenin başında sayılan kitaplarıdır. Kitapların toplam bedeli (56.549 akçe), tereke toplamı (936.536 akçe) içerisinde yüzde 6,03'lük bir kısmı oluşturuyor. Terekelerdeki kitap isimlerinin dökümü yalnız başına yeterli değildir. Bu kitap kayıtları, sadece kitabın başlığından, kısaca, kitabı tanımlayıcı bilgi içerirler. Terekelerde geçen kitap adlarının tam künyelerinin tespiti apayrı bir konudur. Örneğin, Tertib-i Zîba adı ile Hafız Mahmud Vardarı'ye ait bir eser Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde 8208 numarada kayıtlı gözükmemektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki, İspirîzâde'nin terekesinde kayıtlı eser, işte bu Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki Kur'an ilimlerine dair eserdir.

İspirîzâde'nin elindeki kitap çeşitliliği oldukça fazladır. Bunlar; fıkıh, fıkıh usulü, kelâm, hadis, Arap dili/edebiyatı, İslam ahlakı, İslam tarihi, felsefe ve metafizik üzerinedir. İspirîzâde'nin sahibi olduğu satışı gerçekleştirilen en pahalı kitap, 4800 akçe ile Tefsir-i Kâdî'dir. İkinci sırada ise 4500 akçe ile Târîh-i Hamîs gelir. Satışı en ucuza gerçekleştirilmiş eser, 60 akçe ile Risâle-i Birgîvî'dir. Sahip olduğu toplam kitap sayısı 173 cilttir. Böylece, onun kitaplarının ortalama satış bedeli, cilt başına, 326,87 akçedir.

Mefruşat/giyim kuşam ve mutfak eşyaları/yiyecekler toplam bedeli 123.387 akçedir (bu toplamın içerisinde bir adet at da dahildir). Bu eşya bedeli içerisinde en önemli meblağı kürklerin oluşturduğunu belirtelim. Terekede toplam yedi adet kürk kayıtlıdır. Bunlar, sincap, samur, karsak ve nâfe türleridir. Bu yedi kürkün toplam bedeli, 55.840 akçedir. Bu da demektir ki tereke genel toplamı içerisinde kürkler, yüzde 5,96'lık bir yekün teşkil ederler. Bir başka deyişle, terekede toplam "eşya" meblağ kaydının (123.387 akçe) hemen neredeyse yarısını kürkler teşkil eder. Burada önemli olan husus şudur: Acaba bu kürkleri, İspirîzâde, kendi kazancı ile mi satın almıştı? Yoksa yukarıda değindiğimiz üzere muhtelif toplantılarda kendisine bunlar in'am olarak mı giydirilmişti? Eğer bu kürkler İspirîzâde'ye in'am ise tereke bedeli daha da iner ki bu da Koçu'nun haris, müthiş zenginlik sahibi bir kişilik olarak İspirîzâde iddiasını bir derece daha çürütür.

Kürkler, genel tereke kayıtları içerisinde en değerli kalemlerden birini teşkil ederler. Yegane gayrimenkul evin bedeli hariç tutulursa en yüksek bedelli girdi bir kürke aittir. Bu, 30.000 akçe değeri ile bir yeşil çuka samur kürktür. Kayıtlı kürklerin en ucuzu ise 360 akçedir.

Mutfak eşyaları, ilk bakışta görüldüğü kadarıyla, oldukça mütevazı bir görünümündedir. Kemik kaşık, Bursa taşı, küçük sini, kahve ibriği vb. Terekedeki bir başka mütevazı kategori, kıyafetlerdir. Birkaç zıbın, kebe, ihram, sarık, kuşak, kaftan vb. Yiyeceklere örnek olarak da bir miktar nohut, pirinç, nişasta, arpa,

sade yağ, soğan, nârdenk gibi gıdanın kayıtlı olduğunu belirtelim. Bu üç kategori, terekedeki en küçük meblağlı kategorilerdir.

Bunların ötesinde, terekeden İspirizâde'nin evinin satış bedelini öğrenmekteyiz. Bahsi geçen Hoca Paşa mahallesindeki evinin satışı 756.600 akçeye gerçekleşmiştir. Evin satış bedelini tereke toplamından çıkardığımızda, elde 179.936 akçe kalır. Bu da demektir ki İspirizâde'nin toplam mal varlığı bedelinin yüzde 80,78'ini işte bu gayrimenkulu oluşturur. Eve ek olarak İspirizâde'nin satışı 4800 akçeye gerçekleştirilen bir de atı bulunduğunu belirtelim.

Kitapları, ev eşyaları, kıyafetleri ve daha önemlisi, terekeye yansıdığı şekliyle, yegâne gayrimenkulu evi ile İspirizâde'nin toplam mal varlığı 1 milyon akçeyi bulmuyor. Bu zenginlik neye tekabül eder? 18. yüzyıl başında servet birikiminin sınırları nelerdir? Bu dönemde yönetici elitin serveti guruş milyonerleri⁴⁰ dahi çıkarır karşımıza. Buna ilaveten, Osmanlı taşrasında akçe milyonerleri bulmak da imkansız değildir. Burada, şunu söylemek mümkündür. 18. yüzyıl başında imparatorluğun en kıdemli camiinde kürsü şeyhi olmak maddi getirisi çok da yüksek bir konuma tekabül etmez (en azından Nevşehirli'nin yakın çevresini oluşturan bir kısım üst düzey bürokrata kıyasla), ya da en azından İspirizâde bu konumu paraya tahvil noktasında haris bir portre ortaya koymaz.

Bu terekeden öğrendiğimiz en önemli nokta; yani terekenin historiyoğrafiye katkısı, Osmanlı tarih yazımında hayli siyasallaşmış ve basmakalıp anlatımlar üzerinden öğrenilmiş bir döneme dair klişelerin belli oranda gerçekçi bir teste tabi tutulmasına imkân sağlıyor olmasıdır. Bunu somut bir örnek ile izaha çalışalım. İsyân üzerine yukarıda da zikrettiğimiz meşhur romanın yazarı Reşad Ekrem Koçu, kitabının İspirizâde'ye ayırdığı kısmında⁴¹, bu etkili vaiz için şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Merzifonlu Kara Mustafa'nın kapısı halkından şeytan feneri gibi yanar döner Arnavud İspir Ali Ağa'nın oğlu Ahmed ... Ayasofya gibi İstanbul'un en büyük bir câmiine vâiz olmuş ... Hiç evlenmemiş, büyük bir servet yapmış, yine kendi cinsinden iki üç nefer Arnavud uşakla yaşıyordu”.⁴²

Tekmilâ'de Ahmed Efendi'nin babasının Arnavut kökenine dair herhangi bir bahis olmaması bir yana, terekede veraset açıklamalarından öğrendiğimize göre İspirizâde'nin Aişe Hatun isminde bir eşi, Molla Yahya isimli bir oğlu, Fatıma Hatun isimli bir kızı vardır. Ayrıca terekesinin toplam değeri de, sadece 936.536 akçedir. Görülüyor ki, dönem üzerine algılarımızı belirlemede oldukça etkili Ahmed Refik kadar, öğrencisi Reşad Ekrem Koçu da katkılarda bulunmuştur. Koçu, İspirizâde'yi Arnavut kökenli, ya da “kendi cinsinden iki üç nefer Arnavut uşakla yaşıyor” şeklinde sunması hatta resmetmesi ile okuyucuyu Ar-

⁴⁰ Bu dönemde, 1 guruşun 120 akçeye eşit olduğunu hatırlatalım.

⁴¹ 72-5.

⁴² 72-3.

navut Patrona Halil ile yakınlaştırmaya çalışmış; evlenmemiş/çoçuksuz sunmakla, konumu ile uygunluk gösterebilecek oturmuş bir aile nizamından yoksun mertebesine koymaya gayret etmiş; “büyük bir servet yapmış” yorumuyla da, bir nevi “hırsızlık” isnadında bulunmuştur. Tarihsel kanıt bu iddiaları desteklemektedir. Koçu'nun İspirîzâde'ye dair bu açıklamaları, çok açıktır ki yazarın belirlenmiş gündemine uygunluk göstermektedir. Konunun bir diğere boyutu ise, isyana dair kroniklerde ve tarih yazarlarının eserlerinde de isyan katılımcılarına ve öncülerine dair sağlıklı bilgilere ulaşmak çok kolay değildir; zira dönemin eserleri de zamanın siyasal ortamından etkilenmiş, tıpkı yirminci yüzyıl tarihçilerinin gündemleri gibi onsekizinci yüzyıl tarihçilerinin gündemleri de, dönemi hikayelendirmede eserlerine yansımıştır. Bu bakımdan da, siyasal herhangi bir gündeme işaret etmesi mümkün gözükmeyen tereke/muhallefat türü kayıtların önemi ortaya çıkmakta ve İspirîzâde örneğinde ise bu durum net olarak belirmektedir.

İspirîzâde'nin Oğlu Molla Yahya'nın Terekesi: Tarif ve Basit Analiz

Yukarıda belirttiğimiz gibi, tarih kaynaklarında geçen, İspirîzâde'nin “ailesinin de” kendisinden kısa bir süre sonra ölümünü, tereke, oğlu özelinde doğruluyor. İspirîzâde terekesinin sonundaki kayıta, oğlu Molla Yahya'ya ait tereke-den öğreniyoruz ki, Molla Yahya'nın annesi, kız kardeşi Fatma'nınkinden farklıdır: Yahya'nın annesi Emetullah Hatun'dur. Bu anneden ise bir kız, bir erkek kardeşe sahiptir: Abdülhadi ve Nefise. Yine aynı kayıttan öğreniyoruz: Molla Yahya'nın annesi Emetullah'ın bu esnadaki kocası, Mehmed Efendi ibn Hüseyin'dir. Baba tarafından kız kardeşi Fatma'nın ise dönemdeki kocası, es-Seyyid Mustafa Ağa ibn İbrahim'dir. Böylece, eşleri, çocukları, çocuklarının anneleri tarafından kardeşleri ile, literatürde neredeyse silik bir tarihsel kişilik olan, İspirîzâde'yi ve ailesinin ayrıntılı bir resmini çekmiş oluyoruz.

Molla Yahya terekesinde mevcut, kendisine ait eşya oldukça mütevazı bir profil arzeder. Onun terekesinde, toplamda 8370 akçeye karşılık gelen bir mal varlığı (babasından kalan 497.280 akçe tutarında miras hariç tutulduğunda) ile karşı karşıyayız. Kayıtlı dört kürkün bedeli olan 7014 akçeyi de bu toplamdan çıkardığımızda ise ortada sadece 1356 akçe kalır. Toplam sadece 15 girdiden ibaret bu terekenin hemen tamamı giyim-kuşam malzemelerinden (kürk, kuşak, kaftan, kavuk, çakşır gibi) oluşur.

Sonuç

Bu makale, literatüre bir özel, bir de genel katkı yapıyor. Özel olarak 1730 isyanının literatürde ne tür bir deformasyon ile sunulduğunu somut örnekleriyle (İspirîzâde örneğinde) gösteriyor. Genel olarak ise 1730 isyanının bir basit ayak-takımı hareketi değil, bir halk hareketi de değil; düpedüz bir yıpranmış yönetici elitin yönetime talip bir başka ekip tarafından asker/bürokrasi/ulema işbirliği ile

alaşığı edilmesi olduğunu söylüyor. Bu özel ve genel katkı noktalarını daha netleştirelim.

Özelde; tarihsel deformasyona örnek olarak bu makale, temel olarak, iki eseri gündeme aldı: Ahmed Refik, *Lale Devri*; Reşad Ekrem Koçu, *Patrona Halil*. Bu iki eser, ilk bakışta, tarihi roman olarak değerlendirilebilecekse de iki yazarın da eserlerini kurgulayışları yarı akademik yarı popüler gibidir. Gerek Refik, gerekse Koçu açık kaynak göstererek eserlerinin birer hayal ürünü olmadığı izlenimini verirler. Hakikaten, iki eser de literatürde tarihi roman gibi değerlendirilmemiştir; belli ölçüde akademik çalışmalara kaynaklık teşkil etmişlerdir. Bu makale, söz konusu iki çalışmada tarihsel gerçeklik ile kurmaca arasındaki çizgiyi netleştirmeye çalıştı.

Genelde; 1730 isyanı, popüler ve hatta çoğu zaman akademik literatürde de bir müptezellerin isyanı gibi sunulmuştur: Patrona Halil ve çevresindeki bir grup baldırıçıplak ve bürokrasiden/ulemadan da onlara destek veren yine onların seviyesinde/seviyesizliğinde bir takım şahıslar. Bu makale isyanın elitist yönüne işaret ediyor. Bu da ezilen kalabalıkların kitlesel hareketi gibi değil ama terfi basamaklarını çıkamayanların köşe başlarını tutmuş bir bürokratik eliti devirmesi olarak okunabilir. Net olarak formüle edilecekse, 1730 isyanı, bürokrasi ve ulema destekli bir yeniçeri isyanıdır.

Ek 1: İspirîzâde Ahmed Efendi'nin Biyografisi,

Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü's-Şakâyık fî Hakk-ı Ehlî'l-Hakâik*, ed. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989, 323-326'dan Transkripsiyon:

Şeyh Ahmed Efendi

Ayasofya-i Kebîr Camii Cuma Vaizi İspirîzâde Şeyh Ahmed Efendi hazretleri

Pederi (İspirî Ali Efendi)

bin Salih bin Davud, (Erzurum) dahilinde (İspir) denilen beldeden neş'et ve esâtize-i kirâmdan ulûmun mukaddemâtını bi't-tahsîl Trabzon'a hicret idüp fâzıl-ı eşher Müftü Hüseyin Efendi hazretlerinin meclis-i nihîrânelerinden yedi sene istihsal-i ulûm itdikden sonra merci-i hass u âmm olan Darü'l-Hilafeti'l-Alıyye'ye muvâsalat eylemiş ve Minkarîzade Şeyhülislam Yahya Efendi ve Karamanî Uzun Hasan Efendi ve Kara Süleyman Efendi hazerâtının mecâlis-i fezâil-perverîlerinden istikmâl-i ulûm ve ahz-ı icâzet itmiş idi.

Miftahîzade Şeyh Ahmed Efendi hazretlerinin mahlûlünden 1072 senesinde Hazret-i Hâlid Cami-i latîfi Cuma va'iziyesiyle Selâtîn-i izâm-ı Osmaniyye hazerâtının cevâmi-i şerîfeleri cuma vaizîni sınıfına bi'l-idhal taltîf buyuruldu. Usûllerince silsilede müretteb olan cevâmi-i füyûzat-levami'i devr iderek 1082 zilkadesinde Kösec Ahmed Efendi'nin yerine Ayasofya-i Kebîr Câmî-i şerîfinin Cum'a va'iziyeye tevcih olunarak tesrîr buyuruldu.

1103 Cumâdelahiresinin 15. günü kürsî-nişîn-i bekâ oldu. Topkapusı hâricinde bir sırada olan üç kıta mekâbirden orta yerdeki makberenin nihâyetinde (şeyhler makberesi) deyü şöhret bulan mahalde *Mesnevî-i Ma'nevî* şârihi Sarı Abdullah Efendi hazretlerinin kabr-i şerifi dairesinde ve yakınında defîndir.

Fâzıl ü kâmil cemîlü'l-hasâil, hüsn-i ta'bîr bulmağa, nezaketli söz söylemeğe muvaffak bir ârif-i pür-maârif idi.

Oğlu İspirîzade Şeyh Ahmed Efendi Dâr-ı Saltanat-ı celilede tevellüd ve esâtize-i kirâmdan tahsîl-i fûnûn idüp Hazret-i Halid Cami-i nur-lâmî'î cuma vâizliği ile 1112'de selâtîn-i salâbet-karîn hazerâtının cevâmi-i nurâniyyet sevâtı'ı cuma vâizleri silkine dâhil ve 1134 senesi cumadelâhiresinde fâzıl Şeyh Süleyman Efendi hazretlerinin yerlerine Ayasofya-i Kebîr Câmî-i şehîri Cuma va'iziyyesine nâil ü vâsıl olmuştu. Tacdârân-ı teâlî-bünyân pâdişâhân-ı salâbet-akran hazerâtının meftûr u mütehallik buyuruldukları şîme-i kerîme-i diyânet-perverî iktiza-yı âlîsînce ulemâ-yı a'lâm ve meşâyih-ı zevî'l-ihirâm sâir dâ'iyân u bendegân-ı sıdk-ittisâm haklarında dâimî'l-vukû olan mahabbet ü hürmet-i âlem-pesendîneleri bu zât-ı takvâ-simât hakkında dahi mebzûl buyurularak câbe-câ Saray-ı hümayun-ı ma'âlî-makrûn-ı hilâfet-penahîye da'vet ve tatyîb-i hâtır-ı kemâlât-ı meâsir-i müteverri'ânelerine lutf ü mürüvvet buyurulur idi.

İrtihâlleri 1143 rebiülâhırının evveli olan Cuma günüdür. Topkapusı hâricinde peder-i feyz-eseri Şeyh Ali Efendi hazretlerinin medfen-i mütebahhîrâneleri civârında Kayseriyye müftüsü ekâbir-i efâdıldan Karabaş Ali Efendi dimekle şöhret-gîr olan ve 1112'de irtihâl iden Ali Nisârî Efendi hazretlerinin mezâr-ı feyz-nisârî kurbunda defn edildi.

Bakiyyetü'l- muttakîn

1143

ibaresi kürsî nişîn-i bekâ olduklarına târihtir. Makâlât-ı âlimâne ve hâlât-ı ârifâne ile muttasıf ulviyyet-karîn bir zat-ı cihan-bîn idi.

Ek 2: İspirîzâde Ahmed Efendi'nin Terekesi-Trankripsiyon

Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, no. 60, 9a-10a.

[vr. 9a]

Mahmiyye-i İstanbul'da Hoca Paşa Mahallesi'nde sâkin iken, bundan akdem vedâ'-ı âlem-i fânî iden Ayasofya-i Kebîr Şeyhi merhûm İspirîzade Ahmed Efendi ibn Ali Efendi'nin verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Aîşe Hatun ibneti Abdurrahman Efendi ile sulbî kebîr oğlu Molla Yahya'ya ve sulbiyye kebîre kızı Fatıma Hatun'a münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mukarrer oldukdan sonra, mezbûre Aîşe Hatun tarafından müseccel vekîli fahrü'l-müderrişini'l-kirâm Hüseyin Efendi ibni Süleyman ve mezbûre Fatıma Hatun'un zevci ve tarafından kezâlik müseccel vekîli fahrü'n-necât es-Seyyid el-Hâc Mustafa Ağa

ibn İbrahim taleb ve ma'rifetleriyle tahrîr ve beyne'l-verese taksîm olunan tereke-i merhûm-ı mezbûrdur ki ber vech-i âtî zikr olunur:

Fi gurre-i (silik)

Lügat-ı Ni'metu'llâh: 325 akçe

Tarîkat-ı Muhammediye: 999 akçe

Kâdî Mîr-i Lârî: 345 akçe

Kesfî'l-gamr: 720 akçe

Şerb-i Lübbâb-ı Seyyid Abdullah: 80 akçe

Dede Cöngi: 435 akçe

Tefsîr-i Kâdî: 4800 akçe

Şerb-i Çağman: 185 akçe

Şerb-i Muhtâr İhtiyâr: 200 akçe

Elfiyye Şerbi: 180 akçe

Uyûnü'l-eser: 730 akçe

Şerhu Cevheri't-tevhîd: 615 akçe

Tezkîre-i Dâvud anî't-tıbb: 1460 akçe

Tuhfetü'z-zürafâ: 245 akçe

Resâil (alayı: 5): 400 akçe

Halebû's-Sağır: 765 akçe

Lârî (alayı: 3): 460 akçe

Ta'bîrnâme-i bürsâdiyye: 120 akçe

Tavzîb: 405 akçe

Reftâdâ-yı hayriye: 835 akçe

Nısf Mesâlib: 120 akçe

Kastelânî Kıt'asr: 120 akçe

Def'a Lârî (alayı: 3): 420 akçe

Şakâyık-ı Nu'mânî: 220 akçe

Habâbî (alayı: 5): 600 akçe

Kâdî-i Kuşât: 1330 akçe

Kâdî-i Gölçük: 490 akçe

Rüşdü's-sâlikân: 180 akçe

- Enkâbe-i Seydî*: 1110 akçe
Furkân: 1245 akçe
Dîbâce Şerhi (alayı: 5): 750 akçe
Eşbâh Şerhi Nâfiżî: 760 akçe
Tasavvurât (alayı: 5): 615 akçe
Mecmû'a-i Resâil: 1840 akçe
(...) (alayı: 5): 340 akçe
Menâr-ı ibn Melek: 905 akçe
Mutarvel: 670 akçe
Hikmetü'l-ayn Mecmû'asr: 1100 akçe
Meşâri'u'l-eşvâk: 600 akçe
Def'a meşâri'u'l-eşvâk, (cild: 2): 500 akçe
Müeyyedzâde: 415 akçe
Hikmetü'l-ayn (alayı: 5): 430 akçe
Tezkîre-i Kurtubî: 1600 akçe
Türkî Minhâc: 120 akçe
Nushatü'l-mülûk (alayı: 5): 220 akçe
Tuhfetü'l-acâib (alayı: 4): 485 akçe
Ebu'l-Müntehâ (alayı: 10): 450 akçe
Tebynü'l-mehârim: 1320 akçe
Def'a Elfiyye Şerhi: 420 akçe
(...): 615 akçe
Kasîde (alayı: 5): 270 akçe
Seb'iyât (alayı: 5): 760 akçe
İbn-i Salâh (alayı: 5): 360 akçe
Hutâ'i (alayı: 5): 900 akçe
Şerh-i Aliyyü'l-Kârî Kelâm: 2060 akçe
Risâle-i Birgîvî: 60 akçe
Tibyân-ı Taber: 150 akçe
Kubistânî: 405 akçe

Târîb-i Hamîs: 4500 akçe

Tenbîhü'l-guber: 400 akçe

Mecmû'a (alayı: 10): 1800 akçe

Def'a Risâle-i Birgivrê: 120 akçe

Resâil (alayı: 5): 40 akçe

Sarf: 60 akçe

Felâh (alayı: 7): 1800 akçe

Şifâ-yı Kâdî İyas: 750 akçe

Def'a Şakâyuk-ı Nu'mâniye: 210 akçe

Çarperdi (alayı: 5): 2200 akçe

Telhîs (alayı: 5): 1440 akçe

Tertîb-i Zîbâ (alayı: 4): 800 akçe

Efsâb: 150 akçe

Enrâk-ı Perîşân: 120 akçe

Va'izyye (alayı: 9): 2400 akçe

Mecmû'a: 300 akçe

Kütüb Cem'an Yekûn:56549

Yeşil sincab kürk: 3000

Yeşil çuka samur kürk: 13000

Kebe çuka yemeni: 120

Kebe sincab yemeni kürk: 360

Alaca zıbun: 210

Alaca zıbun: 315

Sincabî kutnî kaftan: 810

Boğası kürk kabı: 210

Sade zıbun: 360

Sarık (2 adet) ve kuşak (1 adet): 260

Beyaz sof: 720

Kunduz sincab kürk: 1780

Köhne gûna sof: 510

Yeşil nâfe kürk: 4700
Siyah sof: 870
Yeşil çuka karsak kürk: 3000
Mısrî çarşeb (2 aded): 249
Yemeni yorgan: 198
Yemeni yorgan: 570
Yeşil çuka samur kürk: 30000
Def'a yemeni yorgan: 249
Yemeni yorgan (2 aded): 640
Yemeni yorgan: 600
Sagır şal yorgan (2 aded): 390
Yemeni yorgan bâ-çarşeb: 490
Yemeni yorgan bâ-çarşeb: 900
Def'a yemeni yorgan bâ-çarşeb: 1000
Yemeni yorgan: 900
Yemeni yorgan: 800
Germşûd yorgan: 315
Yemeni yorgan: 300
Çuka mak'ad (3 aded): 1020
Mor çuka yağmurluk ve başlık ve kese: 2030
Sagır yemeni yasdık (3 aded): 270
Mihrâblı seccâde: 360
Kaliçe seccâde: 310
Def'a kaliçe seccâde: 480
Çuka mak'ad: 300
Köhne kiçe seccâde: 370
Acem kemhası seccâde: 330
Yemeni baş yasdık (3 aded): 199
Zili kilim: 420
Kaliçe seccâde: 120
Kebe: 160

- Beyaz kebe: 180
Köhne seccade: 15
Mihrablı seccade: 400
Def'a kebe: 51
Cezâyir ihrâmı: 405
Def'a Cezâyir ihramı: 890
Kaliçe seccâde: 180
Kilim: 300
Beyaz perde: 210
Köhne Adana keçesi: 300
Kebe Acem keçesi: 200
Def'a Adana keçesi: 1200
Edirne keçesi: 540
Yanya keçesi: 120
Köhne ocak yaşmağı: 150
Aba kapu perdesi (2 adet): 320
Def'a aba perde (2 adet): 340
Def'a perde (2 adet): 110
Çuka seccâde: 360
Pencere perdesi (5 adet): 130
Köhne yasdık: 60
Yemeni mak'ad (2 adet): 240
Elvan boğça (7 adet): 300
Köhne minder: 21
Minder: 272
Sagır minder: 30
Köhne yüz yasdık: 45
Kara kılıç: 770
Kaba bez tob: 140
Sineklik (2 adet): 69
Âsumânî çarık: 60

- Köhne âsumânî çarık: 30
Kavuk: 30
Beledi döşek: 369
[vr. 9b]
... (silik)
Kıt'a yasdık (9 adet): 1101
Köhne çuka yasdık (2 adet): 210
Beledi yasdık (2 adet): 370
Yemeni mak'ad: 150
Kırmızı dolama: 400
Kırmızı döşek-i cedîd (2 adet): 600
Minder (8 adet): 800
Minder (4 adet): 600
Kapu perdesi ve yaşmak: 170
Minder (5 adet): 1100
Yasdık gılâfı: 165
Billur bardak (20 adet) ve iskemle (1 adet): 120
Bakır mangal: 400
Bakır buhurdan ve iskemle: 150
Sagır sini: 270
Bakraç: 198
(...): 69
Kaşıklık: 45
Temür iskemle ve matara: 105
Kürk: 15
Kemik kaşık (6 adet): 81
Minder (2 adet): 320
Beledî yasdık (4 adet): 600
Gaddare ve iskemle ve ... : 200
Çuka kesme (2 adet): 650
Eyer bâ-rikâb: 600

Halâlî raht: 300
 Burusa tası: 150
 Sagır sini ve iskemle: 70
 Rıkab (1 çift): 200
 Sini: 2020
 Doru bâr-gîr (bir re's): 4800
 Katife yasdık (6 adet): 900
 Def'a katife yasdık (4 adet): 600
 Yemeni mak'ad (4 adet): 240
 Baş yasdık gine katife (2 adet): 600
 Minder (3 adet): 600
 Def'a minder (3 adet): 600
 Köhne Cezâyir ihrâmı: 240
 Köhne ocak yaşmak: 60
 Havan: 200
 Fer ve güğüm: 120
 Sini: 120
 Sagır şamdan: 30
 Sagır tas ve şamdan: 50
 Kurada kahve ibriği ve el ibrik: 50
 Adana nişasta: 61 kıyye, 81'den 4941 akçe
 Def'a Adana nişasta: 22 kıyye, 105'ten 2530⁴³ akçe
 Revgan-ı sâde: 40 kıyye, 40'tan 1600
 Def'a revgan-ı sade: 37 kıyye, 40'tan 1480 akçe
 Nar-deng: 14 kıyye, 6'dan 84
 Def'a nar-deng (6 kıyye): 36
 Bir mikdar nohud ...: 180
 Bir mikdar sebze: 45

⁴³ Buradaki hesap tutmamaktadır. Verili değerlerle, toplam 2310 akçelik bir nişastadan bahsedilebilir. 2530 akçelik toplam, ancak nişastanın kıyye başına bedelinin 105 akçe değil de 115 akçe olduğu durumda geçerlidir.

Hatab: 50 çeki 48 akçeden 2400
Soğan, bir mikdar: 180
Pirinç, 1 kıl: 90
Def'a bir mikdar nohud: 180
Tahta sandık: 120
Çorbalık arpa bir mikdar: 120
Köşk perdesi (2 adet): 180
Def'a perde: 100
Def'a köşk perdesi (2 adet): 120
Bir mikdar kömür: 1455
Revgan-ı sâde, bir mikdâr: 120
Def'a revgân, bir mikdâr: 30
Hamâm hatabı 16 çeki: 760
Kantar: 240
Ayaklı sandık (2 adet): 120
Mısırî hasır (2 adet): 120
Def'a mısırî hasır (2 adet): 120
Hırdavat ve sandık ve mısırî hasır (3 adet): 800
El ibrik: 60
Fenar: 240

Eşya cem'an: 123387 akçe

Eşya ve kütüb cem'an yekûn: 179936 akçe

Mülk menzil semenidir, mahalle-i mezbûr: 6305 guruş= 756600 akçe

Kütüb ve eşyâ ve menzil, cem'an yekûn: 936536

Minhe'l-ihracât

Mehr-i müeccel ... zevceti'l-mezbûr, bâ-hüccet: 31500 akçe

Deyn-i Afife Hâtûn: 4320 akçe

Deyn-i Mustafa Çelebi: 360 akçe

Resm-i kısmet-i eşyâ ve kütüb: 3600 akçe

Resm-i kısmet-i menzil: 18900 akçe

Dellâliye-i eşyâ: 2520

Dellâliye-i kütüb: 1140

Dellâliye-i menzil ve ta'âmiye ve masârif-i lâzime:12240

Sarrâfiye: 355

Menzil-i mezbûr nizaiçün Defterdâr İbrahim Efendi vakfına verilen ve harc-ı i'lâm: 8400 akçe

Menzil-i mezbûr bey' oluncaya değin bekçisine virilen ücret Akçe: 600

Kaydiye-i defter: 120 akçe

Mînhe'l-ihracât Akçe: 84055

Sahh: 852481

Hissetü'z-zevceti'l-mezbûr Aişe Hâtûn: 106560 akçe, be-hesâb-ı gurûş 888

Hisse-i ibneti'l-mezbûr Fâtıma: 248640 akçe, be-hesâb-ı gurûş:2072

Hissetü'l-ibni'l-mezbûr Molla Yahya: 497280 akçe, be-hesâb-ı gurûş: 4144

Ba'dehû mezbûr Molla Yahya dahi vefât edip verâseti vâlidesi Emetullah Hâtûn ibnet-i Sadık Mehmed Efendi ile li ümm karındaşları Abdülhadi ve Nefise nâm sagirlere ve li-ebb kız karındaşı mezbûre Fâtıma Hâtûn'a münhasıra olduğu şer'an zâhir ve mukarrer oldukdan sonra, sagirân-ı mezbûrânın babaları vereselerin tesviye-i umûruna kibel-i şer'den mansûb vasîleri ve mezbûre Emetullah Hâtûn'un hâlâ zevci ve tarafından müseccel vekîli fahrü'l-kuzât Mehmed Efendi ibn Hüseyin ve mezbûre Fâtıma Hâtûn'un zevci ve tarafından kezâlik müseccel vekîli fahrü'n-necât es-Seyyid Mustafa Ağa ibn-i İbrahim taleb ve ma'rifetlerle tahrîr ve beyne'l-verese taksîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki, ber vech-i âtî zikr olunur:

Fi't-târîhi'l-mezbûr.

Germesûd sincab nişin kürk: 714 akçe

Sof sincab kürk: 1100

Mor çuka nâfe kürk: 2000

Sof kakum kürk: 3200

Kebe sof: 150

[vr. 10a]

(silik) sof: 100 akçe

(silik) kapama: 120 akçe

Kebe Lahor kuşak: 137

Çuka çakşır: 150

Köhne ... (2 adet): 224

Köhne alaca kaftan: 150

Kebe anteri: 60

Boğça: 100

Sepet sandık (2 adet): 150

Kebe kavuk: 15

Cem'an yekûn: 8370

Müteveffâ-yı mezbûrun babası merhûm-ı mezbûrdan müntekil bi'l-cümle kütüb ve eşyâ ve menzil terekelerinden ber-mûceb-i defter-i kassâm-ı askerî hisse-i irsiyyesi: 4144 guruş=497280 akçe

Cem'an hisâb-ı eşyâ ve hisse akçe:505650

Bera-yı (...) ber mûceb-i Receb Beşe nısfı (silik): 1404.5 guruş=168550⁴⁴ akçe

Sahhü'l-bâkî bi sehm-i beyne'l-vereseti'l-mezbûre: 337100

Hissetü'l-ümmi'l-mezbûr Emetullah Hâtûn akçe:56183

Hissetü'l-ah li-ümmi'l-mezbûr akçe: 56183

Hissetü'l-uht li-ümmi'l-mezbûre akçe: 56183

Hissetü'l-uht li-ebi'l-mezbûre Fâtıma akçe: 168551

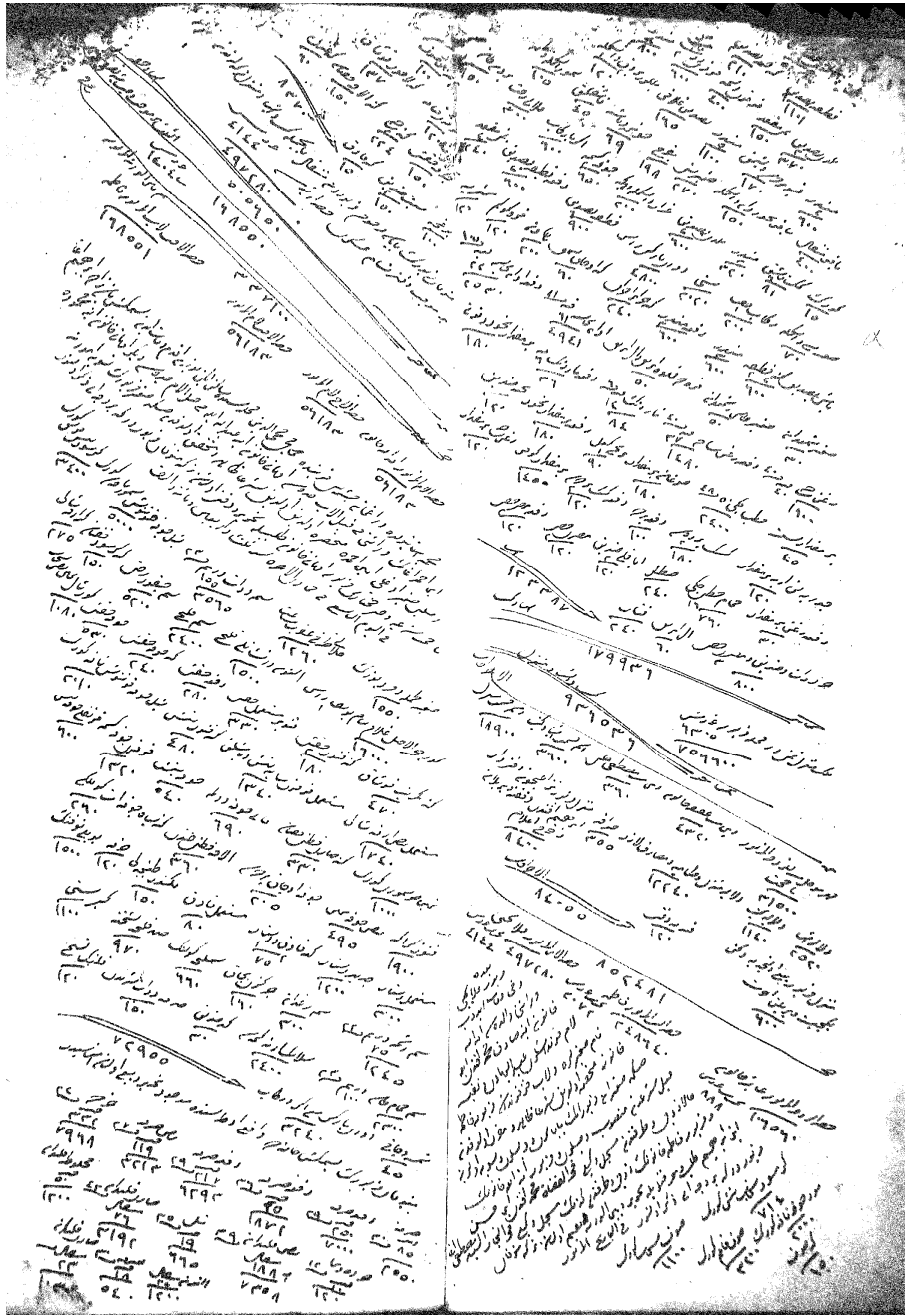
⁴⁴ Doğru hesap, 168540 olmalıdır.

Ek 3: İspirizâde Ahmed Efendi'nin Terekesi-Orijinali

vr. 9a

vr. 9b-10a

Kaynakça**Birincil Kaynaklar**Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Âmedi Kalemi, 2/29.

Ali Emiri Tasnifi, II. Mustafa Devri, 1004.

Ser'i Siciller Arşivi

Kısmet-i Askeriye Mahkemesi, no. 60.

Meşihat Arşivi

No. 186, 223b-230a.

Bibliothèque Nationale de France

Vakıa Takriri Bin Yüz Kırk Üçde Terkiib Olunmuşdur, Suppl. Turc 923.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

Revan Köşkü 1977.

Süleymaniye Kütüphanesi

Ayasofya Vaizleri, Esad Efendi, 1716/2.

Abdi Tarihi, Esad Efendi, 2153.

Destari Tarihi, Reşit Efendi, 621.

Maruzat-ı Abdullah Efendi, Bağdatlı Vehbi, 2054, 16b-44a.

Beyazıt Devlet Kütüphanesi

Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Miir'it-Tevârih*, no. 5144.

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Ankara

Vak'a-i Patrona Halil, A 1902/3.

Basılı Birincil Kaynaklar

A Particular Account of the Two Rebellions which happen'd at Constantinople in the Years

MDCCXXX, and MDCCXXXI. *At the Deposition of Achmet the Third, and the Elevation of Mahomet the Fifth: Composed from the Original Memorials drawn up in Constantinople: With Remarks, Explaining the Names, Offices, Dignities of the Port*, (London 1737).

A Voyage Performed by the Late Earl of Sandwich Round the Mediterranean in the Years 1738 and 1739, (London: Printed for T. Cadell Jun. and W. Davies, 1799).

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt: 1, (Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1309).

Fındıklılı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-Şakayık*, ed. Abdülkadir Özcan, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989).

Mehmed Raşid, *Tarih-i Raşid*, 6 cilt, (İstanbul, 1865).

Mehmed Subhi Efendi, *Subhi Tarihi*, (İstanbul, 1783).

- Özcan, Abdülkadir (ed.), *Eş-Şekaike'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Tekmiletü's-Şakaik fi Hakei Eblî'l-Hakaik/Fındıklılı İsmet Efendi*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989).
- Perry, Charles, *A View of the Levant: Particularly of Constantinople, Syria, Egypt, and Greece*, (London: T. Woodward, 1743).
- Relation des deux rebellions arrivées à Constantinople en 1730 et 1731 dans la déposition d'Achmet III et l'élévation au trône de Mahomet V, composée sur des mémoires originaux reçus de Constantinople*, (La Haye 1737).
- Seyid Vehbi, *Sûrnâme* (Üçüncü Ahmedin Oğullarının Sünnet Düğünü), ed. Reşat Ekrem Koçu, (İstanbul: Çığır Kitabevi, 1939).

Çalışmalar

- Ahmed Refik, *Lâle Devri*, (İstanbul: Timaş, 1997).
- Ahmed Refik, *Lâle Devri*, (İstanbul: Hilmi Kitaphanesi, 5. baskı, 1932).
- Ahmed Refik, *Lâle Devri (1130-1143)*, (İstanbul: Kitabhane-i Askeri, 4. baskı, 1331/1915).
- Ahmed Refik, *Lâle Devri (1130-1143)*, (İstanbul: Muhtar Halid Kitabhanesi, 1. baskı, 1331/1915).
- Akgündüz, Ahmet, "Maruzat", *DİA*, cilt: 28, 72-3.
- Aktepe, M. Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958).
- Aka Atıl, Esin, *Surname-i Vehbi: An Eighteenth Century Ottoman Book of Festivals*, (Basılmamış Doktora Tezi, The University of Michigan, 1969).
- Baykal, Bekir Sıtkı, "Patrona Halil Ayaklanması İle İlgili Kaynaklar Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara, 1952), 177-82.
- Çolak, Songül, "Patrona Halil Ayaklanması'nı Hazırlayan Şartlar ve İsyanın Pây-ı Tahttaki Etkileri", *Türkler*, ed. Hasan Celal Güzel, vd. cilt: 12, 525-30.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 1986).
- Düzenli, Pehlül, *Osmanlı Hukukçusu Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi ve Fetvâları*, (Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 2007).
- Düzenli, Pehlül, "Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi: Bibliyografik Bir Değerlendirme", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3:5 (2005): 441-75.
- İslamoğlu, Mustafa, *Serdengeçtiler Hareketi (1730): Bir Halk Kıyamının Anatomisi*, (İstanbul: Denge Yayınları, 7. baskı, 1998).
- Karahasanoğlu, Selim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 1730 İsyanı Üzerine Yeni Bir Eser: Vâkıa Takriri Binyüzkırkç' de Terkib Olunmuştur", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28: 46 (2009), 179-88.
- Karahasanoğlu, Selim, *A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the*

- Ottoman Empire (1718-1730)*, Basılmamış Doktora Tezi, (State University of New York at Binghamton), Binghamton, New York, 2009.
- Karahasanoğlu, Selim, “Osmanlı Tarihyazımında ‘Lale Devri’: Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Tarih ve Toplum: Yeni Yaklaşımlar*, 7 (2008): 129-44.
- Koçu, Reşad Ekrem, *Devlet Gücünü Kemirenler: Patrona Halil, Bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı*, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1967.
- Matkovski, Aleksandar, “L’Insurrection de Patrona Halil à Istanbul (28 septembre 1730) et sa Répercussion en Macédoine”, *Balkanica*, 13-14 (1982): 105-15.
- Mehmed Arif, “Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye’de Zaptedilmeyen 1142 Senesi Hadisatı”, *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, cüz 4 (1 Teşrin-i evvel 1326), 258-64; cüz 5 (1 Kanun-ı evvel 1326), 309-16; cüz 13 (1 Nisan 1328), 1024-30; cüz 1 (1 Nisan 1329), 53-64.
- Olson, Robert W., “The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: A Realignment in Ottoman Politics?”, *Journal of Economic and Social History of the Orient*, 17: 3, (1974): 329-44.
- Olson, Robert W., “The Patrona Halil Rebellion and Ottoman-Persian Wars and Eighteenth Century Ottoman Historiography”, *Turkic Culture: Continuity and Change*, ed. Sabri M. Akural, (Bloomington: Indiana University Turkish Studies Series, 1987), 75-82.
- Özcan, Abdülkadir, “Patrona İsyanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt: 34, 189-92.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 3 cilt, (İstanbul: MEB, 3. baskı, 1983).